

BİRİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI SİYASİ VE TOPLUMSAL SAHNEDE FİLİSTİN MESELESİ

MARMARA
ÜNİVERSİTESİ

ÜÇ ADIM İLERİ BİR ADIM GERİ: ARAP-İSRAİL NORMALLEŞMESİ VE 7 EKİM'İN ETKİSİ

Abdullah Enes TÜZGEN*

Yaklaşık yüzyıllık bir sorun olarak karşımızda duran ve kendi içerisinde muhtelif dönüm noktaları barındıran Filistin meselesi 7 Ekim 2023 tarihi sonrasında halen içinde bulunduğumuz yeni bir safhaya girmiştir.¹ Bu uzun ve çetrefilli tarihin içerisindeki en kanlı ve acımasız katliamlar silsilesini bir yılı aşkın bir süredir müşahade etmekteyiz. Hiç şüphesiz bu sürecin kısa ve uzun vadede farklı neticeleri olacaktır. Bu makalenin konusu ise bu neticelerden biri olarak Arap-İsrail normalleşmesi olarak adlandırılan olgunun seyridir.

2020 yılında İsrail ile bazı Arap ülkeleri diplomatik ilişki kurmak suretiyle karşılıklı olarak resmi tanıma yoluna gitmiştir. Aşağıda detayları tartışılacağı üzere *Abraham Accords* (İbrahim Mutabakatı) olarak adlandırılan bir dizi uluslararası anlaşma ile Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri, Sudan, Fas gibi ülkeler İsrail ile diplomatik ilişkiler tesis ederek genel olarak "Arap-İsrail çatışması" şeklinde anılan ve 1948'de İsrail'in kuruluşu ile artan bir dizi çatışmanın tarafı olmaktan resmen çıkmış bulunmaktadır. Bu "normalleşme"² sürecini henüz nihai maksadına ulaştırmış olmasa da benzer şekilde sürdüren bir diğer devlet ise Suudi Arabistan'dır. 7 Ekim sonrası değişen konjonktürde Suud devleti normalleşme yönündeki ilerlemesini yavaşlatmış gözükmektedir. Bu çalışmanın temel sorusu da Suud-İsrail normalleşmesinin seyrinin mahiyeti ve 7 Ekim sonrası olayların bu seyri nasıl etkilediği ile alakalıdır.

* Dr. Öğr. Üyesi, Marmara Üniversitesi Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü, enes.tuzgen@marmara.edu.tr

1 Bu makalenin yazılma sürecinde mâhir araştırma asistanlıkları sebebiyle Kâmil Ağralı ve Yusuf Kâzım Buyruk'a çok teşekkür ederim.

2 Makale boyunca "normalleşme" kavramı normatif bir anlam içerecek şekilde kullanılmamaktadır.

Çalışma temelde şu soruları cevaplamaya çalışmaktadır: 7 Ekim ve sonrasında gelişen hadiseler Arap-İsrail normalleşmesini, özellikle de Suudi Arabistan'ın bu konudaki yaklaşımını ne yönde etkilemiştir? Eğer normalleşme sürecinde bir yavaşlama veya duraklama söz konusu ise bunun sebebi ne olabilir? Bu durum Suud dış politikasında bir kırılma olarak mı yoksa taktiksel bir manevra olarak mı telakki edilmelidir? İlerleyen dönemde normalleşmenin sürmesi mi yoksa akamete uğraması mı daha muhtemel bir senaryo olarak gözükmektedir?

Makalenin temel iddiası 7 Ekim sonrası dönemde Suud-İsrail normalleşmesinde bir yavaşlamanın gözlemlendiği fakat Suud'u en başında normalleşme sürecine yönlendiren faktörlerin halen mevcudiyetini koruması hasebiyle bu yavaşlamanın konjonktürel olduğu yönündedir. Suudi Arabistan'ı 7 Ekim öncesi İsrail ile normalleşmeye sevk etmiş dört ana gerekçeden bahsedilebilir. Bunlar, İran tehdidi, ABD'nin Asya'ya yönelmesi sebebiyle oluşabilecek güvenlik zafiyeti, petrole bağımlılıktan kurtulmak gayesiyle ekonomik sektörel çeşitliliği sağlayabilecek teknoloji transferi ve Muhammed bin Selman'ın krallık içerisindeki gücünü muhafaza etmek için iç tehditlere karşı dış müttefik arayışı olarak sıralanabilir. Normalleşmeyi yavaşlatan ana etken ise tarihsel Suud ulusal kimliğinin kaynaklık ettiği toplumsal Filistin hassasiyetidir. Fakat kısa vadede içinden geçilen şiddetli kriz döneminin bir ateşkes ile sonlanması; uzun vadede ise Suud ulusal kimliğinin farklı temeller üzerine yeniden inşası toplumun (ve kimliğin) normalleşme önündeki sınırlayıcı etkisini ortadan kaldıracaktır. Bu yeni ulusal kimlik inşa sürecinin ipuçları 2017 sonrası rejimin aldığı iç politika kararlarında bulunabilir.

Makale üç ana bölümden oluşmaktadır: girişi takip eden ikinci bölüm, *Abraham Accords*'u merkeze alarak Arap-İsrail normalleşmesi sürecini analiz etmektedir. Üçüncü bölüm, Suud-İsrail normalleşmesi meselesine daha yakından bakarak 7 Ekim öncesi ilişkileri ve 7 Ekim olayları sonrası durumu incelemektedir. Bu bölüm Suudi dış politika yapıcılarının açıklamaları çerçevesinde kraliyetin İsrail'e dair siyasetini değerlendirilmekte ve Suud-İsrail normalleşmesinin yapısal ve konjonktürel sınırlarını merkeze alarak normalleşme lehinde ve aleyhindeki faktörlerin nispi tesirlerini mukayese etmektedir.

ARAP-İSRAİL NORMALLEŞMESİ VE ABRAHAM ACCORDS

Arap-İsrail ilişkilerindeki önemli dönüm noktalarından biri 2020 senesinde gerçekleşmiştir. *Abraham Accords* olarak isimlendirilen bir dizi anlaşma neticesinde İsrail ile daha önce resmi diplomatik ilişki kurmamış dört Arap devleti İsrail'i tanıma kararı almıştır. Amerika Birleşik Devletleri'nin destek ve

teşvikleri ile 15 Eylül 2020'de Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) ve Bahreyn, 22 Aralık'ta Fas ve 6 Ocak 2021'de Sudan, İsrail ile anlaşma imzalamıştır.³

Suudi Arabistan'ın bu anlaşmalardaki pozisyonu ise biraz daha yakından incelemeyi gerektirmektedir. Suud Krallığı diğer dört devlet gibi İsrail'i resmen tanıma manasına gelecek şekilde *Abraham Accords*'a taraf olmamıştır. Dolayısıyla ilk bakışta İsrail'e yönelik geleneksel Suud politikasını sürdürüyor gibi gözükmektedir. Suudi Arabistan 1948'den beri İsrail ile resmi ilişkiler kurmak suretiyle diplomatik tanımayı bağımsız Filistin devletinin işlevsel bir halde kurulması ve İsrail'in 1967 sınırlarına dönmesi gibi bir dizi şarta bağlı kılmıştır. Bu şartların oluşmaması durumunda statükoyu sürdüreceğini beyan etmiştir.⁴ Her ne kadar 1980'lerden itibaren gayr-ı resmi olarak Suud-İsrail ilişkilerinde önceki on yıllara kıyasla bazı farklılıklar olmuş olsa da geleneksel Suud dış politikası olarak tasvir edilebilecek bir çerçeve varlığını sürdürmüştür.⁵

2017 senesinden itibaren ise şahit olunan bir dizi gelişme Suud-İsrail ilişkilerinde yeni bir safhanın başladığı intibahı vermektedir. Kasım 2017'de Suudi Arabistan eski adalet bakanı Dr. Muhammed bin Abdülkerim İsa, İsrail gazetesi Maariv'e verdiği demeçte şöyle söylemiştir: "İslam'a referansla meşruiyet elde etmeye çalışan hiçbir yerdeki terör eylemi, İsrail de dahil olmak üzere, meşru kabul edilemez."⁶ Yine aynı günlerde İsrail istihbaratından üst düzey eski bir yetkili kendisine iki Suudi prensin "artık bizim düşmanımız değilsiniz" dediğini aktarmıştır.⁷ Benzer şekilde 2017 senesinin Kasım ayı içerisinde İsrail Genel Kurmay Başkanı Gadi Eisenkot İngiltere merkezli bir Suud gazetesine yaptığı açıklamada İran tehdidine karşı Suudi Arabistan ile istihbarat paylaşımına hazır olduklarını ifade etmiştir.⁸

Suud-İsrail ilişkilerindeki bu yeni safha sadece sözlü açıklamalarla kalmamıştır. 2018 yılının Ocak ayı içerisinde Tel Aviv'e giden Hindistan havayollarına ait sivil bir uçağın Suudi Arabistan hava sahasını kullanmasına

3 BAE ve Bahreyn'in İsrail ile imzaladıkları anlaşmanın Beyaz Saray'da gerçekleşmesi; Fas-İsrail normalleşmesi ile ABD'nin Fas'ın Batı Sahra'daki egemenliğini tanıması ve yine anlaşma sonrası ABD'nin Sudan'ı "teröre destek veren ülkeler" listesinden çıkarıp 1,2 milyar dolarlık kredi vermesi süreçteki ABD desteğini göz önüne serebilir.

4 Elie Podeh, "Israel and the Arab Peace Initiative, 2002-2014: A Plausible Missed Opportunity." *Middle East Journal* 68, no. 4 (2014): 584-603; Joseph Kostiner, "Saudi Arabia and the Arab-Israeli Peace Process: The Fluctuation of Regional Coordination." *British Journal of Middle Eastern Studies* 36, no. 3 (2009): 417-29.

5 Madawi al-Rasheed, *A History of Saudi Arabia* (Cambridge, UK: Cambridge University Press, 2010); Neil Partrick, ed., *Saudi Arabian Foreign Policy: Conflict and Cooperation in Uncertain Times*. (London: I.B. Tauris, 2016); Nadav Safran, *Saudi Arabia: The Ceaseless Quest for Security*. (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1985)

6 Johnathan Marcus, "Israel and Saudi Arabia: What's shaping the covert 'alliance'" BBC, Kasım 24, 2017 <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-42094105> (eriş. tar. 13 Aralık, 2024). Aksi belirtilmedikçe Türkçe dışı kaynakların tercümesi yazar tarafından yapılmıştır.

7 Marcus, "Israel and Saudi Arabia".

8 Marcus, "Israel and Saudi Arabia"

ilk defa izin verildiği İsraili kaynaklarca açıklanmıştır.⁹ 2020 yılında da BAE-İsrail arası uçuşların Suud hava sahası kullanılarak yapıldığı haber kaynaklarınca ifade edilmiştir.¹⁰ 2023 senesi içinde farklı İsrail delegasyonları sportif faaliyetler ve UNESCO etkinliklerine katılmak gibi vesilelerle Suudi Arabistana'ya gitmiştir. 2023 yılının Eylül ayında Suudi Arabistan tarihinde ilk defa bir İsrail bakanlar kurulu üyesi resmi ziyaret için Riyad'da gitmiştir. İsrail Turizm Bakanı Haim Katz bir Birleşmiş Milletler konferansına katılmak üzere iki günlüğüne krallığı ziyaret etmiştir.¹¹ Ekim 2023'te ise Suud-İsrail tarihinde ilk defa bir İsraili bakan Suudi Arabistan'da resmi bir ziyarette konuşma yapmıştır. İsrail İletişim Bakanı Shlomo Karhi 5 Ekim 2023'te (7 Ekim olaylarından iki gün önce) bir konferansta katılımcılara hitap etmiş ve Suud-İsrail ilişkilerindeki gelişmeden ötürü Netanyahu ve Suud'lu yetkililere teşekkürlerini sunmuştur.¹² İsrail kaynaklı medya organlarına göre 2020 senesinin Kasım ayında Muhammed bin Selman ile Benjamin Netanyahu Suudi Arabistan'da bir buluşma gerçekleştirmiştir. Netanyahu kabinesinde eğitim bakanı olarak görev yapan Yoav Gallant yaptığı açıklamada "henüz yarı-resmi olsa da böyle bir buluşma çok büyük önemi haizdir" şeklinde demeç vermiştir.¹³ Suudi kaynaklar bu görüşmeyi tekzip etmiş olsa da Haaretz'in haberine göre havacılık web siteleri İsrail menşeli bir özel uçağın Neom'da iki saat kaldığını ve bu uçağın Netanyahu'nun daha önce Putin ile görüşmelerinde kullandığı uçak olduğunu açıklamışlardır.¹⁴

Bu ve benzeri hadiseler Suud-İsrail ilişkilerinde 2017 senesi sonrası hem nitelik hem nicelik açısından bir artış olduğunu gözler önüne sermektedir. Bu değişimin Suud ayağındaki önemli aktörü olarak veliaht prens Muhammed bin Selman göz çarpmaktadır. Babası Selman'ın kral olması sonrası kariyerinde hızlı bir yükseliş yaşayan Muhammed bin Selman bilhassa 2017 senesi Kasım ayında Suudi hanedanına mensup güçlü aktörleri siyaseten etkisiz hale getirmek suretiyle kraliyetin *de facto* olarak en güçlü siyaset yapıcısı olmayı başarmıştır. Bu tarihten sonra gerek iç politikada gerekse dış politikada önemli

9 "Saudi allows Air India overflights to Israel: Netanyahu" AA, Mart 6, 2018 <https://www.aa.com.tr/en/middle-east/saudi-allows-air-india-overflights-to-israel-netanyahu/1080963> (eriş. tar. 13 Aralık, 2024) (Bu açıklama Suudi yetkililerce kabul edilmemiştir.)

10 Mustafa Deveci, "Saudi Arabia opens airspace for Israeli flights" AA, Aralık 1, 2020 <https://www.aa.com.tr/en/middle-east/saudi-arabia-opens-airspace-for-israeli-flights/2061356> (eriş. tar. 13 Aralık, 2024)

11 "Israeli minister arrives in Saudi Arabia in first public visit" Al Jazeera, Eylül 26, 2023 <https://www.aljazeera.com/news/2023/9/26/israeli-minister-arrives-in-saudi-arabia-in-first-ever-public-visit> (eriş. tar. 13 Aralık, 2024)

12 Tovah Lazaroff "Israeli minister's historic speech in Saudi Arabia spurs diplomatic milestone" The Jerusalem Post, Ekim 4, 2023 <https://www.jpost.com/middle-east/article-761685> (eriş. tar. 13 Aralık, 2024)

13 "Netanyahu holds secret meeting with Saudi crown prince" The Guardian, Kasım 23, 2020 <https://www.theguardian.com/world/2020/nov/23/benjamin-netanyahu-secret-meeting-saudi-crown-prince-mohammed-bin-salman> (eriş. tar. 13 Aralık, 2024)

14 "Netanyahu met MBS, Pompeo in Saudi Arabia: Israeli media" Al Jazeera, Kasım 23, 2020 <https://www.aljazeera.com/news/2020/11/23/netanyahu-met-with-mbs-pompeo-in-saudi-arabia-israeli-sources> (eriş. tar. 13 Aralık, 2024)

kararların Muhammed bin Selman'ın tercihleri doğrultusunda şekillendiği de Suud uzmanları tarafından üzerine ittifak edilen bir tespittir.¹⁵ 2017 sonrası Suud-İsrail ilişkilerindeki yeni dönemin ve artan ilişkilerin de bu duruma bir istisna teşkil etmeyeceği söylenebilir. Diğer bir deyişle velayet prens ülkesinin İsrail ile ilişkilerinde kendi zamanına kadar yapılmamış bazı yeni politik tercihleri uygulamaya koymak suretiyle Suudi Arabistan'ın geleneksel dış politikasında bir kırılmaya sebep olmuştur.

Bu yeni yönelim 7 Ekim olaylarından nasıl etkilenmiştir? İsrail'in Gazze'ye yönelik yürüttüğü askeri operasyon ve sebep olduğu büyük çaplı insani kriz Suud Krallığı'nın İsrail ile sürdürdüğü normalleşme sürecine herhangi bir tesirde bulunmuş mudur? Bir sonraki bölüm bu soruların cevabını vermeye çalışacaktır.

7 EKİM KRİZİ VE SUUD-İSRAİL NORMALLEŞMESİNE ETKİSİ

Suud-İsrail ilişkilerinde “yeni dönem” olarak adlandırabileceğimiz ve Muhammed bin Selman'ın kararlarına dayanan siyasi tercihler 7 Ekim sonrası gelişen çatışma ortamında bir yavaşlamaya girmiştir. 7 Ekim arifesinde 21 Eylül 2023'te Fox News'e röportaj veren Muhammed bin Selman, İsrail ile ilişkilerine dair bir soruya “her gün daha da yakınlaşıyoruz”¹⁶ diye cevap verirken, İsrail'in Gazze'ye yönelik başlattığı saldırıların dozunun artmasıyla Suud-İsrail ilişkileri eski hızını ve aleniyetini kaybetmiştir. 7 Ekim'den bir hafta sonra Suudi Arabistan'ın İsrail ile normalleşme sürecini dondurduğu ve Muhammed bin Selman'ın İsrail Cumhurbaşkanı Reisi ile ilk telefon görüşmesini yaşanan kriz sebebiyle yaptığı gözükmektedir.¹⁷ Kasım 2023'te Riyad'daki Suud-Afrika zirvesinde konuşan Bin Selman, İsrail'in Gazze'de uluslararası hukuku ihlal ettiğini ifade etmiştir.¹⁸ 7 Şubat 2024 tarihinde Suud dış işleri bakanlığının resmi X platformu hesabından yapılan açıklamada Suud-İsrail normalleşmesinin 1967 sınırları içerisinde ve başkenti Doğu Kudüs olan bir Filistin devletinin kurulmasına bağlı olduğu açıklanmıştır.¹⁹ Daha sonra bu minvalde bir açıklama Bin Selman tarafından Eylül 2024'te de yapılmıştır.²⁰ 11 Kasım 2024 tarihinde gerçekleştirilen Arap Birliği zirvesinde

15 Madawi Al-Rasheed, *The Son King: Reform and Repression in Saudi Arabia* (Oxford: Oxford University Press, 2021)

16 Fox News Channel “Saudi Crown Prince interview with Fox News” Eylül 21, 2023. <https://www.youtube.com/watch?v=w0Nxi44yBDM&t=800s> (eriş. tar. 19 Aralık, 2024)

17 “Saudi Arabia puts Israel deal on ice amid war, engages with Iran: Report” Al Jazeera, 14 Ekim, 2023. <https://www.aljazeera.com/news/2023/10/14/saudi-arabia-puts-israel-deal-on-ice-amid-war-engages-with-iran-report> (eriş. tar. 19 Aralık 2024)

18 AFP News Agency “Saudi's Mohammed bin Salman says Israel violating international law in Gaza” Kasım 10, 2023. https://www.youtube.com/watch?v=Ra_8jriuhKw (eriş. tar. 29 Aralık 2024)

19 Foreign Ministry (@KSAmofaEN) “A Statement from the Ministry of Foreign Affairs regarding the discussions between the Kingdom of Saudi Arabia and the United States of America on the Arab-Israeli peace process.” X Şubat 7, 2024, 15:09. https://x.com/ksamofaen/status/175.502.0860836962666?s=48&t=4FSFECiv_kFj0CtZXAnSAg (eriş. tar. 19 Aralık 2024)

20 Al Arabiya English, “Saudi Arabia won't recognize Israel without Palestinian state” Eylül 19, 2024.

Muhammed bin Selman Gazze'deki İsrail saldırıları için ilk defa "soykırım" ifadesini kullanmıştır.²¹ Benzeri birçok açıklama gerek Bin Selman'ın katıldığı uluslararası toplantılarda ve röportajlarda bizzat veliaht prens tarafından gerekse de Suud dışişleri bakanlığının resmi X hesabında Suudi yetkililer tarafından son bir sene içerisinde kamuoyu ile paylaşılmıştır. Tüm bunlar 7 Ekim'in Suud-İsrail ilişkilerinde bir durağanlığa sebebiyet verdiğini göstermektedir.

Normalleşme Arzı mı Daimî mi? İki Düzlemli Analiz

7 Ekim sonrası süreçte yukarıda ifade edilen Suudi dış politika yapıcılarının açıklamalarını göz önüne aldığımızda, Suudi Arabistan'ın İsrail ile olan ilişkilerinde geleneksel dış politikasına döndüğünü söyleyebilir miyiz? Başka bir ifadeyle 2017'den sonra Suud-İsrail ilişkilerinde yaşanan yakınlaşma istisnai olarak görülüp dış politika sürekliliği içerisinde bir paranteze alınarak mı okunmalı; kısa süreli bir sapma olarak mı görülmelidir? Gazze'deki son kriz sebebiyle Suudi Arabistan tarafından dile getirilen, İsrail'le ilişkilerin normalleşmesinin bağımsız Filistin devleti şartına bağlı olduğu iddiasının önümüzdeki dönemde de normalleşme süreci önünde kat'i bir engel olarak durması beklenmeli midir? Normalleşme mi istisnai bir durumdu yoksa normalleşmenin durması mı?

Bu sorunun cevabı kanaatimizce iki düzlemde aranmalıdır: birincisi Suudi Arabistan'ı İsrail ile normalleşmeye iten faktörlere dairken, ikinci düzlem 7 Ekim sonrası duraklamaya sebep olan faktörlere dairdir. İlk düzlem çerçevesinde, Suudi Arabistan'ı en başında İsrail'le normalleşmeye iten gerekçeler neydi? Yani Suud neden geleneksel politikasından ayrılmayı Muhammed bin Selman'ın yönetimi ile tercih etti? İkinci düzlem çerçevesinde, 7 Ekim sonrası bu tercihin durdurulmasına, bu tercihten vazgeçilmesine sebep olan faktörler neydi? Bu iki düzlemdeki faktörler (birincisi normalleşme lehine ikincisi normalleşme aleyhine), dış politikaya uyguladıkları nispi tesir ölçüsünde bize Suud-İsrail normalleşmesinin mahiyeti ve geleceği hakkında ipucu verecektir. Yani biz normalleşmeye sebebiyet veren faktörlerin ve normalleşmeyi yavaşlatan faktörlerin neler olduğunu ve daha önemlisi bu faktörlerin hangisinin Suud dış politikasında sürekli hangisinin arzı olduğunu tespit edebilirsek araştırma sorumuza cevap vermeye yaklaşmış olabiliriz.

<https://www.youtube.com/shorts/refeva9yeZw> (eriş. tar. Aralık 29, 2024)

21 Sondos Asem, "Saudi Arabia's Mohammed bin Salman says Israel committing genocide in Gaza" Middle East Eye, Kasım 11, 2024 <https://www.middleeasteye.net/news/saudi-mohammed-bin-salman-says-israel-committing-genocide-gaza> (eriş. tar. 19 Aralık 2024)

Birinci Düzlem: Normalleşmenin Arkasındaki 4 Gerekçe

Suudi Arabistan'ın Muhammed bin Selman yönetiminde İsrail ile olan ilişkilerini normalleşme trendine sokmasının arkasında ne olduğuna dair farklı gerekçeler zikredilebilir. Bunlardan *ilki* İran tehdidi ile ilgilidir.²² Suud yönetimi İran'ın bölgedeki artan tesiri karşısında güç birliği yapabileceği aktörler arasında İran'ın bölgedeki etkisinden benzer şekilde rahatsızlık hisseden İsrail'i görmüş olabilir. Esed rejiminin düşmesi ile kesintiye uğramış olsa da "Şii hilali" olarak isimlendirilen, İrandan başlayıp Irak ve Lübnan Hizbullah'ına ulaşan kuzey hattına ek olarak Arabistan yarımadasının güneyinde Yemende Şii Husi'lerin artan gücü, kraliyetin dış politikasına yön verenler için Suud-İsrail yakınlaşmasını İran'ı dengeleyecek seçeneklerde biri olarak ortaya çıkarmış olabilir.

Suud-İsrail normalleşmesinin *ikinci* muhtemel nedeni küresel sistemdeki güç dağılımı ile ilgilidir. Ortadoğu gibi istikrarsız bir coğrafyada rejim güvenliğini sağlamanın en güçlü yolu olarak Suud hanedanı İkinci Dünya Savaşı'ndan beri Amerikan güvenlik şemsiyesi altında bulunmayı tercih etmiştir. Soğuk Savaş boyunca Sovyet-Amerikan rekabetinin açığa çıktığı sahalardan biri olan Ortadoğu bölgesinde Suud hem bölgesel bir müttefik hem de küresel piyasalardaki petrol arzını dengeli bir şekilde sürdürecektir aktör olarak ABD için önemli bir dış politika partneriydi. Soğuk Savaş'ın bitip tek kutupluluğun hâkim olduğu yıllarda da bu ilişki varlığını sürdürmüştü. Ne var ki Çin'in yükselişi ve küresel sistemde ABD'ye rakip olabilecek muhtemel bir hegemon olarak adından söz ettirmesi ABD dış politikasının odak noktasını Asya'ya döndürmesine ("*pivot to Asia*") yol açmaktadır. Sovyetlerin çöküşü sonrası Türk dış politikasında tartışılan "acaba artık ABD için ihtiyaç duyulan bir müttefik olamayacak mıyız?" sorusuna benzer şekilde Suud yönetiminin, "ABD Asya'yı odak noktası olarak belirlediğinde güvenliğimizi nasıl sağlayabiliriz" sorusu Suud için makul bir soru olacaktır. Böyle bir durumda Suud-İsrail normalleşmesi yukarıda bahsedilen tehditlere karşı kraliyet nezdinde bir tedbir olarak telakki edilebilir. Suudi Arabistan'ın böyle bir akıl yürütmeyi yaptığının işareti İsrail ile normalleşmeyi yeni bir Suud-ABD güvenlik anlaşmasına bağlamasında okunabilir.²³ ABD'nin eski İsrail büyükelçisi Martin Indyk'e dayandırılan 7 Ekim süreci öncesi döneme ait bir habere göre Suudi Arabistan İsrail ile normalleşme için ABD'den üç talepte bulunmuştur; ve bunlardan biri Suud-ABD arasında yapılacak ve ABD'nin Suudi Arabistan'ın güvenliğini resmi olarak garanti altına alacağı NATO'nun 5. maddesine benzer yeni bir güvenlik anlaşmasıdır.²⁴

22 Jonathan Rynhold ve Michal Yaari, "The Transformation of Saudi-Israeli Relations." *Israel Affairs* 26 (6) (2020): 799–818.

23 "What's happening with normalising ties between Saudi Arabia and Israel?" Al Jazeera, Eylül 21, 2023. <https://www.aljazeera.com/news/2023/9/21/whats-happening-with-normalising-ties-between-saudi-arabia-and-israel> (eriş. tar. 14 Aralık 2024)

24 "Israel 'very optimistic' about normalisation deal with Saudi Arabia" Middle East Monitor, Haziran 27,

Suud-İsrail normalleşmesinin *üçüncü* muhtemel sebebi petrole bağımlılığın azaltılması yolunda teknoloji transferi ile ilgilidir. Muhammed bin Selman idaresinin Suud devletinin geleceğine dair ortaya koyduğu “2030 Vizyonu” ile ilan edilen önemli hedeflerinden biri devlet gelirlerinde petrole bağımlılığın azaltılması ile alakalıdır. Bu vizyon çerçevesinde Suudi Arabistan’ın iktisadi yapısı kademeli olarak petrole alternatif sektörler ile çeşitlendirilecek ve böylece uzun vadede tek bir ihracat kalemine olan mecburiyet ortadan kaldırılacaktır. Turizm, sanayi gibi sektörlerin yanı sıra bu vizyonun gerçekleşmesindeki önemli alanlardan biri de yüksek teknolojidir. İsrail ile gerçekleştirilecek normalleşme sürecinin Suud adına kazanımlarından birisinin gerek İsrail içerisinden gerekse de farklı ülkelerde olsa dahi İsrail’in etki alanı içerisinde kabul edilebilecek yüksek teknoloji şirketlerinin Suudi Arabistan’a ihtiyaç duyduğu teknoloji transferini sağlaması olarak değerlendirilebilir.²⁵ Bunun bir ayağını da nükleer enerji tesisleri kurmaya yönelik altyapının sağlanması oluşturmaktadır.²⁶ Nükleer tesis inşasının Suud’lular tarafından olası bir normalleşme senaryosu çerçevesinde ABD’den de talep edildiği bizzat ABD başkanı Biden tarafından da açıklanmıştır.²⁷

Suud-İsrail normalleşmesinin *dördüncü* muhtemel sebebi ise Suud iç güvenliği ve rejim istikrarı ile ilgilidir. Kurucu Kral Abdülaziz ibn Suud’un 1953’te ölümünün ardından Suudi Arabistan’da krallık İbn Suud’un oğulları arasında el değiştirerek günümüze gelmiştir. Yaklaşık 70 senedir süren ve büyük ölçüde yaşa dayalı bir şekilde büyükten küçüğü doğru tevarüs edilen taht, Suud rejimi için istikrar ve öngörülebilirlik vesilesi olmuştur. Ne var ki İbn Suud’un çocuklarının neredeyse tamamının vefat etmesi sebebiyle krallığın bir sonraki nesle geçme zorunluluğu ortaya çıkmış ve fakat ikinci nesil prenslerin hangisinin tahta geçmesi gerektiğine dair bir teamülün oluşmamış olmasından dolayı bu geçişin nasıl yapılacağı bilinmemekteydi. Muhammed bin Selman’ın, süreci ve gerekçeleri bu makalenin konusunu aşan bir şekilde krallığın en güçlü prensi olması ve tahta en yakın aday olarak durması ile bu bilinmezlik büyük ölçüde aşılmış gözükmektedir. Diğer taraftan bu durum Muhammed bin Selman için birtakım riskleri de barındırmaktadır. Kral olmaya namzet kuzenleri ile mukayese edildiğinde daha genç, kıdemsiz ve tecrübesiz olan İbn Selman, hanedan içi geleneksel dengeyi kendine lehine bozmayı başarmış ancak bu süreç sonunda kendisine çok düşman da üretmiştir. İç müttefik bulma

2023. <https://www.middleeastmonitor.com/20230627-israel-very-optimistic-about-normalisation-deal-with-saudi-arabia/> (eriş. tar. 19 Aralık 2024)

25 Giorgio Cafiero, “Will Arab-Israeli Normalization Survive the Gaza War?” *The New Arab*, Şubat 6, 2024. <https://www.newarab.com/analysis/will-arab-israeli-normalisation-survive-gaza-war> (eriş. tar. 05.01.2025)

26 What’s happening with normalising ties between Saudi Arabia and Israel?” *Al Jazeera*, Eylül 21, 2023. <https://www.aljazeera.com/news/2023/9/21/whats-happening-with-normalising-ties-between-saudi-arabia-and-israel> (eriş. tar. 14 Aralık 2024)

27 “The President Biden Interview” *Complex*, Temmuz 12, 2024. <https://youtu.be/XJP2zIH2nt8?t=734> (eriş. tar. 19 Aralık 2024)

konusunda nispeten dezavantajlı bir veliaht olarak gözüken Bin Selman'ın siyasi kariyerinin selameti için dış müttefiklerden istifade etme sâikinin kendisinin dış politikaya dair kararlarını da şekillendirmesi muhtemeldir.

Yukarıda zikredilen muhtemel gerekçelerin hangisinin veya hangilerinin Suud-İsrail normalleşmesine giden süreçte daha etkili olduğu tartışmaya açık bir meseledir. Bu tartışmaya nihai bir son vermek bu çalışmanın hedefleri arasında yer almamaktadır. Başka bir ifadeyle “küresel faktörler mi bölgesel faktörler mi yoksa yerel faktörler mi normalleşme kararlarının hakiki sebepleridir?” sorusu bizim cevap vermeye çalıştığımız ana araştırma sorumuz itibarıyla ikincil öneme sahiptir. Bu çalışma çerçevesinde asıl mesele ise bu faktörlerin halen devam edip etmediği meselesidir. Suud-İsrail normalleşmesinin muhtemel geleceği ve 7 Ekim sonrası sürecin bu normalleşmeyi nasıl etkilediği ve etkileyeceği sorusu merkeze alındığında ana odak noktasının “daha en başında normalleşme sürecinin başlatılmasına sebep olan faktörler (bu faktörlerin tam olarak hangisi olduğundan bağımsız olarak) hala mevcudiyetini korumakta mıdır?” sorusu olması gerekmektedir. Eğer normalleşme sürecinin başlamasına sebep olan gerekçeler halen sürüyorsa, yani bu gerekçeler arızî veya istisnâî sebepler değilse, normalleşme sürecinin sürmesi daha makul bir senaryo olarak gözükecektir. Diğer taraftan bunun karşıtı bir durum söz konusu ise normalleşme sürecinin de farklı bir yöne evrilmesi değerlendirilebilir.

Yukarıda analiz edilen 2017 sonrası Suud-İsrail normalleşmesinin muhtemel gerekçelerine baktığımızda, dört ana gerekçenin tamamının halen geçerli olduğu gözlemlenebilir. Suud için İran ve Şii tehdidi varlığını muhafaza etmekte, ABD Asya'ya odaklanma stratejisini sürdürmektedir. Başkanlık koltuğuna yeniden seçilen Trump'ın Çin'e dair yaklaşımı bu Asya odağının artarak süreceği şeklinde de okunabilir. Benzer şekilde 2030 Vizyonu çerçevesinde petrol dışı sektörlerle yönelme hedefi ve bu hedefin gerçekleşmesi için ihtiyaç duyulan ticari ve teknolojik açılımlardan da Suud devleti geri adım atmış değildir. Dördüncü gerekçe olarak zikredilen Muhammed bin Selman'ın kraliyet içerisindeki konumu ve iktidarını korumak için ihtiyaç duyduğu destek de varlığını muhafaza etmektedir. Suud-İsrail normalleşmesini 2017 sonrası süreçte Suud'lu karar alıcılar için rasyonel kılan tüm gerekçeler bugün de mevcudiyetini korumakta ve öngörülebilir vadede de ortadan kalkacak gibi gözükmemektedir.²⁸ Bu sebeplerden ötürü Suud-İsrail normalleşmesinin sürmesini beklemek makul bir seçenek olarak tebarüz etmektedir. Belki de bu

28 Yapısal faktörlerin benzer bir tesirinin Birleşik Arap Emirlikleri'nin normalleşme tercihine etkisi için bknz: Loubna Madani, “Reassessing Peace: The Implications of the Abraham Accords for Conflict Resolution in the Gulf Region.” *Asian Journal of Middle Eastern and Islamic Studies*. 2024, 18 (3): 260–81.

sebepten hem İsrail başbakanı Netanyahu²⁹ hem de cumhurbaşkanı Herzog³⁰ mevcut kriz halinin sürdüğü 7 Ekim sonrası dönemde dahi farklı vesilelerle Suudi Arabistan'la normalleşmenin kendi gündemlerinde olduğunu ve bunu hâlen muhtemel gördüklerini ifade etmişlerdir.

İkinci Düzlem: 7 Ekim Sonrası Normalleşmenin Durması ve Sebepleri

7 Ekim sonrası süreçte Suudi Arabistan yönetiminin İsrail ile olan normalleşme sürecini dondurduğu gözlemlenebilir. Yukarıda aktarıldığı üzere veliaht prens Muhammed bin Selman ve Suud dışişleri bakanlığı başta olmak üzere Suud karar alıcıları Gazze'deki insani krize dikkat çeken ve normalleşme sürecini Filistin sorununda nihai çözüme bağlayan açıklamalarda bulunmuşlardır. Bu açıklamaların özet vurgusu bağımsız bir Filistin devletinin ortaya çıkmadığı herhangi bir durumda Suudi Krallığının İsrail'i resmi olarak tanıma safhasına geçmeyeceği şeklindedir. Bir önceki bölümde ifade edilen, Suud-İsrail normalleşmesinin mahiyetine ve geleceğine dair öngörü ile bu açıklamalar bir tezat teşkil etmekte midir? Başka bir ifadeyle, iki devletli çözüm hedefi Suudi Arabistan açısından Suud-İsrail normalleşmesinin önünde bir engel olarak durmakta mıdır ve durmaya devam etmesi beklenmeli midir?

Bu soruyu cevaplamak için hatırdaki tutulması gereken bir nokta 2017 sonrası normalleşme sürecinde, Suud'un normalleşme yönünde attığı adımlar esnasında İsrail'in işgal başta olmak üzere çeşitli hukuksuz politikalarını sürdürdüğü gerçeğidir. Suud normalleşmeye yönelik adımlar atarken bu adımlar karşılığında Filistin meselesine dair herhangi bir talepte bulunmamış ve bu meseleye dair sahada herhangi bir iyileşme gözlemlenmemiştir.³¹

Filistin meselesinin Suud-İsrail normalleşmesi yönünde bir engel olup olmadığını cevaplamak için hatırlanması gereken ikinci bir nokta ise *Abraham Accords* çerçevesinde İsrail'in bazı Arap devletleri tarafından tanındığı süreçte Suud'un bu zaman dilimindeki tutumudur. Birleşik Arap Emirlikleri, Bahreyn, Sudan ve Fas gibi ülkelerin İsrail ile anlaşmalar imzaladığı bir vasatta Suudi Arabistan, bu anlaşmaların aleyhine herhangi bir beyanatta bulunmamış ve dış politika geliştirmemiştir. Özellikle Suud-Bahreyn ilişkileri göz önüne

29 "Israel wants more peace deals with Arab countries after war, Netanyahu says" Middle East Monitor, Ekim 28, 2024. <https://www.middleeastmonitor.com/20241028-israel-wants-more-peace-deals-with-arab-countries-after-war-netanyahu-says/> (eriş. tar. 19 Aralık 2024)

30 "Israel President says normalisation with Saudi Arabia key to ending wars" Middle East Monitor, Ocak 18, 2024. <https://www.middleeastmonitor.com/20240118-israel-president-says-normalisation-with-saudi-arabia-key-to-ending-wars/> (eriş. tar. 19 Aralık 2024)

31 Konu ile ilgili Reuters'in aktardığı şu bilgi dikkate değerdir: "... three sources told *Reuters* that Saudi Arabia was willing to accept a political commitment from Israel to create a Palestinian State, rather than anything more binding, in a bid to get a defense pact with Washington approved before the US presidential election." "Trump son-in-law Kushner has discussed US-Saudi diplomacy with Saudi Crown Prince" Middle East Monitor, Ekim 4, 2024. <https://www.middleeastmonitor.com/20241004-trump-son-in-law-kushner-has-discussed-us-saudi-diplomacy-with-saudi-crown-prince/> (eriş. tar. 19 Aralık 2024)

alındığında, Suud için hassas bir konuda Bahreyn'in en azından istişare etmeden adım attığını varsaymak gerçekçi olmayacaktır.³² Arap Birliği üyesi olmanın ötesinde, Körfez İşbirliği Teşkilatı gibi ortak bir platform paylaşan Suudi Arabistan, Bahreyn ve BAE birkaç sene evvel Katar ablukası gibi bir operasyonda aynı safta yer almış, Arap Baharı sürecinde benzer devrim-karşıtı politikalar takip etmiş, Ortadoğu bölgesel devlet sisteminde cari olması gereken normlar açısından mutabık kalmışlardır. Mısır'ın 1979'da *Camp David* anlaşmalarıyla İsrail'i tanınması sonrasında Arap Birliği'nden ihraç edilmesi gibi tedbirler hatırlandığında *Abraham Accords* sonrası sükunetin zımni bir onay olduğu kabul edilmelidir. Suud'un bir taraftan normalleşme yönünde irade beyan ettiği diğer taraftan ise normalleşme süreci için önkoşul olarak zikrettiği bir konuda elinin zayıflamasına neden olan *Abraham Accords* sürecindeki tutumu ya bir kafa karışıklığı olarak adlandırılmalı yahut bu iki çatışan yönelimden bir tanesinin krallık için feda edilebilir olduğu düşünülmelidir.

Eğer durum böyle ise cevaplanması gereken son soru Suud'un 7 Ekim sonrasında neden normalleşme trendinde yavaşlamaya gittiği meselesidir. Eğer yukarıda analiz edildiği gibi normalleşme sürecinin başlamasına neden olan küresel, bölgesel ve yerel faktörler yerli yerinde duruyorsa ve eğer yine yukarıda iddia edildiği gibi Filistin meselesinde nihai çözüm Suudlu karar mercileri tarafından normalleşme önünde bir önkoşul değilse Suud neden bu açıklamaları yapmış ve normalleşme trendini durdurmuştur?

Bu soruların cevabı Suudi Arabistan'ın hem devlet kimliğinde hem ulusal kimliğinde aranmalıdır.³³ Suudi Arabistan devletinin tarihsel olarak normatif ve söylemsel düzlemde kendisini konumlandığı yer Arap dünyasının ve İslam dünyasının merkezi halkasının içerisinde. Bu durum hem devlet pratikleri hem de Suud ulusal kimliği vesilesi ile toplum pratikleri üzerinde sınırlayıcı bir etki üretmektedir. Başka bir ifadeyle, "Suud devleti nasıl bir devlettir?" sorusuna ve "Suud vatandaşı nasıl bir vatandaşır?" sorusuna verilen cevap Suud'un kurulduğu yıllardan bu yana eğitim, müfredat, kamusal alan, kurumlar vb. yoluyla belli bir şekilde inşa edilmiş ve bu kurgu doğru/yanlış, normal/anormal, kabul edilebilir/kabul edilemez davranış formları kümesinin limitlerini tespit etmektedir. Bu kodlar çerçevesinde Filistin meselesine duyarsız kalmak tarihsel Suud devlet kimliği ve Suud ulusal kimliği nezdinde kabule şayan olmayan eylemler kategorisinde telakki edilmelidir. Hal böyle iken Suud-İsrail normalleşmesine yönelik 7 Ekim öncesi atılan bazı

32 İsrail'de Bar Ilan Üniversitesi tarafından yayınlanan bir raporda konu ile ilgili geçen şu ifade dikkat çekicidir: "The participation of Bahrain and the UAE were trial balloons sent up by Riyadh. Those states would never have undertaken anything with Israel without the kingdom's tacit agreement." Shmuel Trigano, "The Abraham Accords: Contrasting Reflections," *Mideast Security and Policy Studies* No. 188 (2021): 5. <https://besacenter.org/wp-content/uploads/2021/02/188-WEB.pdf> (eriş. tar. 13 Aralık 2024)

33 Abdullah Enes Tüzgen, *Normative Consensus and Regional Orders: Saudi Reactions to Systemic Crises in the Middle East*. (Yayınlanmamış doktora tezi, University of Delaware, 2019).

adımların sınırları bir miktar zorladığı fakat Filistin sorunun görece sakin olduğu bir zeminde bir kırılmaya yol açmadığı fakat soykırım raddesine gelmiş katliamların yaşandığı bir evrede bunun artık mümkün olamayacağı iddia edilebilir.³⁴

Bu çerçevede, normalleşmenin duraklatılmasının arkasındaki temel neden Suudi karar mercilerinin İsrail’le normalleşme trendinin 7 Ekim sonrası koşullarda sürmesi durumunda halktan (ve belki bürokrasiden) ciddi tepki görme endişesidir.³⁵ En güçlü diktatörlüklerin bile ülkelerindeki halkın ve elitlerin en azından bir kısmının desteğini almadan rejimlerini muhafaza etmesi çok yüksek maliyetler getirmektedir. Bu sebeple zor kullanmanın yanında rızaya dayalı sistemlerin kurulması, rejimlere meşruiyet aşısı yapacak toplumsal grupların varlığının muhafazası gibi taktikler otoriter sistemlerin vazgeçilmez aygıtlarıdır. Suudi Arabistan gibi mutlakiyetçi bir monarşi de halkın yüksek tepkisini tetikleme ihtimali olan siyasi hamlelere bu sebeple tedbirli yaklaşmaktadır. Suud vatandaşları arasında böyle bir tepkinin varlığı ABD merkezli bir araştırma merkezi olan The Washington Institute tarafından 14 Kasım-6 Aralık 2023 tarihleri arasında Suudi Arabistan’da gerçekleştirilen bir ankette de ortaya konmuştur. Suud toplumunu temsil kabiliyetini haiz 1000 katılımcı ile yüz yüze gerçekleştirilen anket, Suud vatandaşlarının %96’sının tüm Arap ülkelerinin İsrail ile her türü diplomatik, siyasi, iktisadi vb ilişkilerini İsrail’in Gazze’deki askeri saldırıları sebebiyle kesmesi gerektiği fikrine katıldığını ortaya koymuştur.³⁶

Normalleşmenin Geleceği: Kısıtlar Sürecek mi?

Peki bu durum normalleşme önünde bir engel olarak kalmaya devam edemez mi? Eğer toplumsal tepki bazı dış politika kararlarında sınırlayıcı etki üretiyorsa o halde bu limit önümüzdeki dönemlerde de Suud-İsrail ilişkilerinin belirleyici unsuru olarak varlığını muhafaza edemez mi? Bu soru kısa ve orta vade göz önüne alınarak cevaplanabilir. Kısa vadede, halen sürmekte olan katliamın durması, belki bir ateşkes anlaşmasının sağlanması, gerek Gazze’de gerekse de Batı Şeria’da Suudi Arabistan’ında desteklediği Filistin lehine birtakım kazanımların alınması ve İsrail tarafından bazı sözlerin (tutulup tutulmamasından bağımsız olarak) verilmesi gibi şartlar Suudi Arabistan yönetimi üzerindeki güncel baskıyı zayıflatacaktır. Bu durum Suud’un 7

34 Benzer bir durum 7 Ekim sonrası Fas’ta da gözlemlenebilir. İsrail karşıtı yoğun protestolar sebebiyle normalleşme sürecinin doğal bir adımı olacak diplomatik temsilciğin büyükelçilik düzeyine çıkarılması şu aşamada pek mümkün olmadığı uzmanlar tarafından ifade edilmektedir: Gregory White, “The Israel–Gaza War—and Morocco’s Precarity”. *Society* 61, 228–230 (2024).

35 Franklin Foer, “The War That Would Not End”, *The Atlantic*, Eylül 25, 2024. <https://www.theatlantic.com/international/archive/2024/09/israel-gaza-war-biden-netanyahu-peace-negotiations/679581/> (eriş. tar. 19 Aralık 2024)

36 Catherine Cleveland and David Pollock, “New Poll Sheds Light on Saudi Views of Israel-Hamas War” *The Washington Institute*, Aralık 21, 2023. <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/new-poll-sheds-light-saudi-views-israel-hamas-war> (eriş. tar. 05.01.2025)

Ekim öncesi konjonktürdekine yakın bir hareket serbestisine sahip olmasını sağlayacaktır.

Orta vadede ise durum Suud devlet ve toplum kimliğinin akıbetine bağlıdır. Sahip olunan kimliklerin tarihsel ve inşa edilmiş olduğunu varsayarsak ne bu kimlikleri ne de bu kimliklerin tazammun ettiği eylemleri tarih üstü ve değişmez kabul edebiliriz. Ulusal kimlikteki dönüşüm bu yeni kimliğin gerektirdiği yeni eylem ve tepkileri (veya tepkisizlikleri) beraberinde getirecektir. Suud toplum kimliğinin tepki veya tepkisizlikleri de bu durumdan müstesna değildir.

Filistin meselesine dair toplumsal hassasiyet kaynaklarına baktığımız zaman Arap dünyasında en temelde iki dünya görüşünün varlığını görürüz. Bunlar (farklı varyantlarıyla) Arap milliyetçiliği ve İslamcılıktır. Toplumsal düzeyde bu iki ideolojinin tesirinin miktarı farklı tarihsel dönemlerde ve Arap dünyasının farklı coğrafyalarında değişiklik arz etse de ulusal bilincin parçası oldukları gözlemlenebilir. Başka bir ifadeyle, Filistin meselesine duyarlılık Ortadoğu'da Arap milliyetçiliğinin yüksek olduğu toplumsal gruplarda da İslamcılığın yüksek olduğu toplumsal gruplarda da diğer ideolojilerinin hâkim olduğu (ve tarihsel olarak daha azınlık olan) toplumsal gruplara göre daha yüksektir. 1967 ve 1973 Arap-İsrail savaşlarında (bilhassa Cemal Abdünnasır döneminde) Arap milliyetçiliğinin Arap ülkelerinin dış politika tercihlerindeki tesiri daha rahat gözükebilir.³⁷ Suudi Arabistan söz konusu olduğunda her ne kadar Arap milliyetçiliğinin (özellikle 1952-70 arası) tesirsiz olduğunu söyleyemesek de İslam(cılığ)'ın 1979 İran devrimi sonrası toplumsal kimliğin kurucu unsuru olarak daha güçlü bir yere sahip olduğunu ifade edebiliriz. Bir tür İslami meşruiyet Suud devletinin varlığının temellerinde en azından kamusal ve söylemsel düzeyde kendisini göstermektedir. Okul müfredatlarında, hukukun kaynaklarında, kamusal alanın düzenlenmesinde, yazılı ve görsel basında, resmî törenlerde ve benzeri zeminlerde İslam, ulus inşası süreçlerinin kritik bir unsuru olagelmiştir. Yukarıda ifade edildiği gibi bu durum tabiatıyla Filistin meselesini toplumsal kimliğin bir parçası kılmış ve bu kimlikten hareketle bazı beklentiler, eylemler ve tepkiler var olagelmiştir. Dolayısıyla “bu durum normalleşme önünde bir engel olarak kalmaya devam edemez mi?” sorusunun cevabı toplumsal kimliğin sürekliliğinde aranmalıdır. Suud kimliği, mevcut halini sürdürdüğü müddetçe en azından içinden geçtiğimiz sert kriz dönemleri gibi safhalarda rejimin ilk tercihi aksi olsa dahi dış politikada Suud yönetiminin önceliklerini gerçekleştirilmesini sınırlayan bir etki üretebilir. Bu tespitin mantıksal bir uzantısı da şudur: Suud toplumsal kimliğindeki bir dönüşüm, meşruiyetini farklı bir zemini esas alarak yapan yeni bir ulusal kimlik inşası bu durumu değiştirecektir.

37 Michael Barnett, *Dialogues in Arab Politics: Negotiations in Regional Order* (New York: Columbia University Press, 1998)

Bu analizin sağlamlasını yapmak mümkün müdür? Veyahut nasıl bir gözlem veya veri bu iddianın doğruluğunu ispat edebilir? Kanaatimizce bu mümkündür. Eğer Suud yönetimi yukarıda tartışılan muhtelif gerekçelerden biri sebebiyle normalleşme yolunda ilerlemeyi tercih ediyorsa ve fakat Suud devlet kimliğini ve Suud ulusal kimliğini bu normalleşme önünde bir engel olarak telakki ediyorsa gözlemlemeyi tahmin edeceğimiz yönetim hamleleri, tarihsel Suud kimliğinin orta vadede önüne set olması engellemek için yeni bir kimlik inşası yoluna gitme yönünde olmalıdır. Detayları bu makalenin sınırlarını aşacağı için ayrıntılı tartışamayacağımız bir dizi tedbir, Muhammed bin Selman'ın kararlarının Suud'da etkili olduğu 2017 sonrasında itibaren tam da bu tahmine uygun düşmektedir. Suud devletinin kuruluşundan beri resmi devlet ideolojisi mesabesinde olan Vahhabi din yorumunu “aşırıcı” olarak nitelemekten dinin kamusal alanda görünür yüzü olan ahlak polisinin sınırlarının kısıtlanmasına, dini saikler ile devlet tarafından yasaklanmış eğlence kültür ve mekanlarının serbest bırakılmasından bu yeni politikaları eleştirileri ile akamete uğratma ihtimali olan alim ve entelektüellerin hapsedilmesine ve okul müfredatlarının değişmesine kadar bir çok politika tam da bu bahsettiğimiz yeni Suud toplumsal kimliği inşasına hizmet etmektedir.³⁸

SONUÇ

Yirminci yüzyılın en önemli siyasi ve insani krizlerinden biri olan Filistin meselesi 21. yüzyılın ilk çeyreğinin sonunda gerçekleşen 7 Ekim hadiseleri ile yeni bir safhaya girmiştir. Sadece Filistin-İsrail ilişkileri açısından değil aynı zamanda farklı uluslararası aktörlerin dış politikalarını da belirleyen içinden geçtiğimiz süreç hiç şüphesiz daha çok bölge aktörlerini etkilemiştir. Bu çerçevede Arap-İsrail normalleşmesi olarak anılan süreç de daha yakından analizi hak etmektedir. Bu çalışma özelde Suud-İsrail normalleşmesine odaklanmış ve 7 Ekim'in bu normalleşme sürecine tesirini mercek altına almıştır. Çalışmada cevabı aranan temel mesele 7 Ekim ve sonrasında gelişen olayların Suud-İsrail ilişkilerini nasıl etkilediği sorusudur.

Geleneksel Suud dış politikasından farklı bir istikamete Suud devletini İsrail ile ilişkilerinde yönelten Muhammed bin Selman özellikle 2017 sonrası dönemde İsrail ile normalleşme yolunda bazı adımlar atmıştır. Fakat 7 Ekim olayları sonrasında normalleşme trendinin dondurulduğu gözlemlenmektedir. Bu durum geçici mi yoksa kalıcı mıdır? Bu çalışmanın iddiası Suud-İsrail normalleşmesinin ilerleyen dönemde süreceği şeklindedir. Bu iddianın temelde iki gerekçesi bulunmaktadır. Bunlardan birincisi Suud-İsrail normalleşmesini 2017-2023 aralığında ortaya çıkaran faktörlerin halen mevcudiyetini devam

38 Bu gibi değişikliklere örnek olması bakımından bkzn: Gianluca Pacchiani “Saudi Arabia largely removes negative portrayal of Israel from its school curriculum” The Times of Israel, Haziran 4, 2024. <https://www.timesofisrael.com/saudi-arabia-largely-removes-negative-portrayal-of-israel-from-its-school-curriculum/> (eriş. tar. 19 Aralık 2024)

ettirmesi; ikincisi ise normalleşmeyi durduran faktörlerin sürekliliğini devam ettirme olasılığının düşüklüğüdür.

Hiç şüphesiz normalleşme sürecinin tamamlanması ve Suud-İsrail ilişkilerinde tam diplomatik tanıma evresine geçiş özellikle Ortadoğu siyaseti için yeni ve önemli bazı değişiklikleri doğuracaktır. Filistin meselesinin bir “Arap-İsrail” çatışması olmaktan çıkıp “Filistin-İsrail” çatışmasına evrilme süreci büyük ölçüde nihayet kazanacak; Arap devletlerinin “toplu pazarlık” gündemi de benzer şekilde sona erecektir. Müttefikleri arası yüksek mutabakat ABD'nin hem bölgede hem küresel düzlemde elini biraz daha rahatlatacak ve bölgede ticaret, turizm gibi alanlarda yeni ihtimaller belirecektir.

Tüm bunlarla beraber işleyen sürecin, Arap ülkeleri nezdinde, bir eltiler arası mutabakat olduğu ve yönetimlerin tercihini yansıttığı gerçeği de unutulmamalıdır. Özellikle, diğer körfez devletlerine kıyasla, Suudi Arabistan gibi görece daha büyük nüfusa sahip bir ülkede toplumsal desteğin çok düşük olduğu bu nevi radikal hamlelerin sebebiyet verebileceği neticeleri kestirmek güçtür. Suud yönetiminin ulusal kimliği dönüştürmeye yönelik hamleleri mi yoksa toplumun bu dönüşüme göstereceği direnç mi başarılı olacak sorusu önümüzdeki dönemde cevabı en önemli sorulardan birisi olacaktır.

KAYNAKÇA

- Al-Rasheed, Madawi. *A History of Saudi Arabia*. Cambridge, UK: Cambridge University Press, 2010.
- Al-Rasheed, Madawi. *The Son King: Reform and Repression in Saudi Arabia*. Oxford: Oxford University Press, 2021.
- Barnett, Michael. *Dialogues in Arab Politics: Negotiations in Regional Order*. New York: Columbia University Press, 1998
- Cleveland, Catherine and David Pollock, “New Poll Sheds Light on Saudi Views of Israel-Hamas War” The Washington Institute, Aralık 21, 2023. <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/new-poll-sheds-light-saudi-views-israel-hamas-war> (eriş. tar. 05.01.2025)
- Foer, Franklin. “The War That Would Not End.” *The Atlantic*, September 25, 2024. <https://www.theatlantic.com/international/archive/2024/09/israel-gaza-war-biden-netanyahu-peace-negotiations/679581/>.
- Kostiner, Joseph. “Saudi Arabia and the Arab-Israeli Peace Process: The Fluctuation of Regional Coordination.” *British Journal of Middle Eastern Studies* 36, no. 3 (2009): 417–29.
- Madani, Loubna. “Reassessing Peace: The Implications of the Abraham Accords for Conflict Resolution in the Gulf Region.” *Asian Journal of Middle Eastern and Islamic Studies*. 2024, 18 (3): 260–81.

- Partrick, Neil, ed. *Saudi Arabian Foreign Policy: Conflict and Cooperation in Uncertain Times*. London: I.B. Tauris, 2016.
- Podeh, Elie. "Israel and the Arab Peace Initiative, 2002-2014: A Plausible Missed Opportunity." *Middle East Journal* 68, no. 4 (2014): 584–603.
- Rynhold, Jonathan, and Michal Yaari. "The Transformation of Saudi-Israeli Relations." *Israel Affairs* 26, no. 6 (2020): 799–818.
- Safran, Nadav. *Saudi Arabia: The Ceaseless Quest for Security*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1985.
- Trigano, Shmuel. "The Abraham Accords: Contrasting Reflections." *Mideast Security and Policy Studies* No. 188 (2021): 5. <https://besacenter.org/wp-content/uploads/2021/02/188-WEB.pdf> (eriş. tar. Aralık 13, 2024).
- Tüzgen, Abdullah Enes. *Normative Consensus and Regional Orders: Saudi Reactions to Systemic Crises in the Middle East*. Yayınlanmamış doktora tezi, University of Delaware, 2019.
- White, Gregory. "The Israel–Gaza War—and Morocco’s Precarity" *Society* 61, 228–230 (2024).